

Fedor Gradišnik

Zadnja sezona celjskega Dramatičnega društva – 1913/1914 – pred izbruhom prve svetovne vojne

Prvi stik z mariborskim »Dramatičnim društvom«. — Težek položaj celjskih Slovencev med časom balkanskih vojn. — Najtesnejše sodelovanje med celjskim in mariborskim »Dramatičnim društvom« v sezoni 1913/1914. — Rafko Salmič se začasno umakne in nastopi šele, ko spozna, da je treba rešiti celjsko gledališče pred finančnim polomom. — Nastop mladih v Celjskem pevskem društvu in v Dramatičnem društvu. — Krstna uprizoritev drame »Fred« Vinka Vošnjaka na odru mariborskega »Dramatičnega društva«. — Rafko Salmič proslavlja 25-letnico svojega gledališkega udejstvovanja in gostuje ob tej priložnosti kot bivši član slovenskega deželnega gledališča v Ljubljani kot Mozol v »Rokovnjačih« na odru Slovenskega deželnega gledališča v Ljubljani. — Uprizoritev 5. dejanja Jurčič-Levstikovega »Tugomera« v Mariboru. V dveh vodilnih vlogah nastopita dva člana celjskega »Dramatičnega društva«: Vrzo je igrala Ela Kalanova, Gerona dr. Karl Koderman. —

Prvi stiki med celjskim in mariborskim slovenskim gledališčem segajo v sezono 1910/1911, ko je mariborsko »Dramatično društvo« gostovalo na odru celjskega gledališča v Narodnem domu dne 23. aprila 1911. l. V režiji bivšega celjskega režiserja in igralca *Josipa Boca* so uprizorili zgodovinsko igro W. Barreta »V znamenju križa« (prevod Minke Govekarjeve).

Celjski urednik Slovenskega naroda Janko Lesničar je v svojem poročilu o gostovanju Mariborčanov v »Slovenskem narodu« št. 95, z dne 25. aprila 1911. l. med drugim zapisal: »Ideja, da diletanti iz posameznih mest na Spodnjem Štajerskem gostujejo na sosednjih odrih, je izborna in je le želeti, da bi se skušalo te posete še nadalje gojiti.«

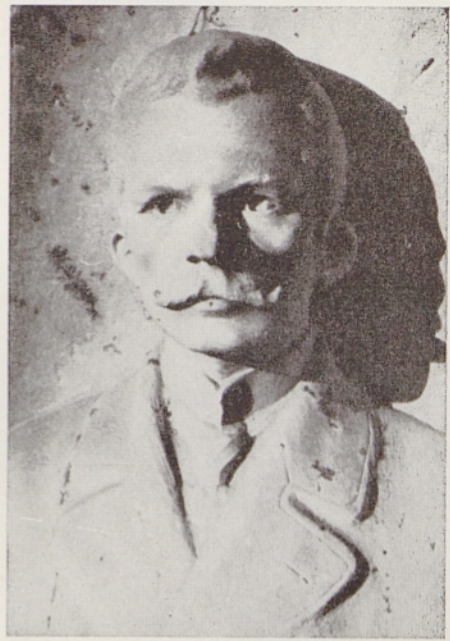
Te lepe misli zaradi objektivnih razlogov ni bilo mogoče tako hitro uresničiti, saj so bila gostovanja celotnih ansamblov amaterskih gledališč združena z velikimi finančnimi izdatki, ki so jih mogli le delno kriti iz inkasa predstav. Takrat ni bilo nobenih subvencij in je bilo vse odvisno od požrtvovalnosti posameznikov. —

Gostujoči mariborski ansambel je štel nad 60 oseb, zato je bila zaradi čim-večjega finančnega učinka predstave potrebna velika reklama. Sicer je bila uspešna reklama že sama vsebina drame, ki je pod privlačnim naslovom »V znamenju križa« obravnavala zgodovinske dogodke iz časa preganjanja kristjanov — kljub temu pa so Celjani storili vse, kar je bilo mogoče, da bi bil obisk čim večji. Kakor je »Narodni list« z dne 20. aprila 1911. l. v svoji reklamni notici za to gostovanje poročal, »da bodo pri predstavi, ki je ena najkrasnejših, kar

Josip Molek, režiser in igravec

Dr. Ivan Dečko, politični vodja celjskih Slovencev (nagrobni spomenik, delo Frana Bernekarja)

smo jih videli na naših odrih, sodelovala tudi celjska društva, med njimi pevski zbor podružnice Glasbene matice, Narodna godba i. t. d., zato se nam obeta res krasen užitek.« —

Po tem gostovanju mariborskega gledališča, ki je sijajno uspelo, so se vrata v veliko dvorano Narodnega doma za gledališke predstave v Celju zaprla. Nastopil je čas počitnic. Medtem je bilo končno ustanovljeno samostojno Dramatično društvo, ki je kljub obupnemu političnemu položaju celjskih Slovencev končalo s sijajnim uspehom.

Leta 1912 so si balkanski narodi: Srbi, Črnogorci, Bolgari in Grki po večstoletni borbi s skupnimi silami pod vodstvom Srbije priborili svobodo. Kmalu po tej zmagi pa je Bolgarija zahrbtno napadla Srbijo in s tem napadom, znanim pod imenom druga balkanska vojna, odvzela oslavljeni Srbiji nekaj, s tolikimi žrtvami pridobljenega ozemlja. Tudi to žalostno poglavje v zgodovini naših bratskih narodov je celjska nemškutarija izrabila za nove napade na slovensko prebivalstvo, ki je bilo s svojimi simpatijami razumljivo na strani zahrbtno napadene Srbije. —

Celjski nemškutariji to seveda ni šlo v račun in njihova poulična fakinaža je postajala vedno predrznejša. Iz kakšnih elementov se je rekrutirala ta avantgarda celjskega nemštva, je lepo razvidno iz naslednje »Koračnice celjskih barab« (po napevu Parmovih »Mladih vojakov«), ki jo je objavil »Narodni list« v 38. številki dne 14. avgusta 1912:

*Fran Mravljak, tajnik in igralec
Dramatičnega društva*

Mi smo Nemci, korenjaki,
kaménje je pa naša moč,
pri pobjah smo junaki
in naš dan je temna noč.

Mamke »bindiš« nas učile,
ki sedaj ne znamo več,
nova kri poji nam žile,
prapor črno-žolt-rudeč!

Hudi smo kakor purani,
koljemo pa brez skrbi,
ko nas policija brani,
koga to ne veseli!

Dušo in značaj prodali
smo za pivo in denar,
doktor Janez, ta nas hvali,
»Ochs« pa naš je poglavar.

»Aufgeregtes Volk« smo bili,
mirne Čehe šli smo klat,
in potem smo se gostili,
plačal pa je magistrat.

Doktor Janez = župan dr. Jabornegg. — Ochs je bil ravnatelj »Bolniške blagajne« in organizator uličnih izgrediv proti Slovincem.

*Vinko Vošnjak, odbornik Dramatičnega
društva, igralec, dramatik in prevajalec*

»Abzug Sernece!« smo kričali,
»Wacht am Rhein« in »Bismarcklied«.
V okna kamenje metali,
potlej šli smo likof pit.

Imenitno se imamo,
dobro nas redi naš krik,
nič ne de, če »tajč« ne znamo,
da le znamo »Heil und Sieg«!

Če pa kdo se oboroži,
ubiti se ne da od nas,
ga državni pravdnik toži,
in zapro ga, to je špas.

Magistrat bomo volili,
Nemcem le dajali glas,
bindišarje prepočili,
prepošteni so za nas.

Večno bomo »dajč« ostali!
Če Slovenci več dajo,
pa se bomo njim prodali
in kričali »Živijo!«

Jožica Gregorinova igralka
Dram. društva

Anica Kukovčeva, igralka

Dne 6. aprila 1913 je »Dramatično društvo« zaključilo svojo drugo sezono. Končala se ni tako, kakor je Salmič v začetku sezone predvideval. Moral se je prilagoditi zahtevam občinstva, ker se je bal za obisk predstav, ki je bil pri resnih, zahtevnejših dramskih delih skoraj vedno zelo slab. Zavedal se je, da je celjsko gledališče zaenkrat v prvi vrsti *politična* ustanova — zaradi tega je moral popustiti.

Iz nadaljnjih dogajanj v obeh najpomembnejših celjskih kulturno-prosvetnih društvih — »Dramatično društvo« in »Celjsko pevsko društvo« — lahko ugotovimo, da je CPD po prizadevanju mlajših članov, ki so zadnje čase vstopili v društvo (Vinko Vošnjak, dr. Milko Hrašovec, Stanko Perc, dr. Milan Orožen, Radovan Brenčič, Ludovik Petek in drugi), znova zaživel, medtem ko je v »Dramatičnem društvu« nastala nova, tokrat zelo resna kriza. Pravega vzroka te krize zaradi pomanjkanja dokumentacije iz tega obdobja danes ni mogoče ugotoviti. Vsekakor pa je na trenja v društvu morale vplivati dejstva, da je klerikalna stranka, ki je imela v kranjskem deželnem zboru večino, odzela slovenskemu deželnemu gledališču v Ljubljani subvencijo in s tem povzročila, da je moralo edino slovensko poklicno gledališče prenehati z delovanjem. Vsi člani ljubljanskega gledališča so se čez noč znašli na cesti. Večina jih je zapustila Ljubljano in sprejela zaposlitev v raznih gledališčih sosednje Hrvatske (Zagreb, Osijek, Varaždin in dr.). Ta doslej najhujša kriza ljubljanskega gledališča je bila končno rešena s pomočjo Hrvatskega narodnega kazališta, ki se je obvezalo,

da bo v Ljubljani gostovalo s 24 opernimi in operetnimi predstavami in da angažira vse slovenske igralce, ki so ostali v Ljubljani. Predstave s slovenskimi igralci in dramsko šolo bo vodil *Ignacij Borštnik*, ki ga daje zagrebško gledališče na razpologo ljubljanskemu slovenskemu gledališču.

Da je ta kriza ljubljanskega gledališča res vplivala na razpoloženje v vrstah celjskega »Dramatičnega društva«, je razvidno iz poročila o društvenem občnem zboru, ki je bil dne 30. IX. 1913. O njem je poročal »Slov. narod« dne 4. X. 1913, št. 228: »Dramatično društvo« je imelo občni zbor 30. IX., ki se ga je udeležil kot zastopnik mariborskega »Dramatičnega društva« g. Turher. Iz tajniškega poročila Fr. Mravljaka povzemamo: na domačem odru je bilo uprizorjenih 12 gledaliških predstav, enkrat so gostovali v Trbovljah, sodelovali pa so pri Nar. čitalnici, CMD in pri Zvezi narodnih društev. Društvo se je vedno zavedalo svoje visoke kulturne naloge in ni segalo za svoje predstave po navadnem »poflu«. — *Obilo podpore je imelo doslej pri ljubljanskem gledališču. To je sedaj večno sramoto odločujočih činiteljev v slovenski deželi kranjski zaprto. Treba se bo odslej trdno postaviti na lastne noge.* (Podčrtal F. G.!). V odbor so izvolili: za predsednika Rafka Salmiča, ki so ga obenem imenovali za častnega člana, za odbornike pa Anico Kukovčevo, Elo Kalanovo, dr. E. Kalana, prof. Fr. Mravljaka, Miloša Stiblerja in Vinka Vošnjaka. Sklenilo se je *stopiti z mariborskim »Dramatičnim društvom« v pogajanja glede nastavljanja skupnega režiserja. V poštev pride g. Molek, ki je doslej deloval na deželnem gledališču v Ljubljani.* (Podčrtal F. G.) —

Prišlo je torej do angažmaja skupnega režiserja za predstave mariborskega in celjskega »Dramatičnega društva« v sezoni 1913/1914. Salmiča so imenovali za prvega društvenega častnega člana in ga tudi tokrat izvolili za društvenega predsednika. Toda to je bila le formalnost. Salmič se je v tej sezoni umaknil popolnoma v ozadje in je prepustil vodstvo gledališča novemu režiserju. Josip Molek je v tej sezoni uprizoril in režiral osem predstav. Salmič ni nastopil niti enkrat v Molekovi režiji, pač pa je proti koncu sezone dne 2. II. 1914 še enkrat uprizoril Govekarjeve »Legionarje« in nastopil v svoji priljubljeni vlogi Boštjana Ježa. Dne 5. X. 1913 je priredila »Zveza narodnih društev« svoje »Oktoberško slavje«, na katerem je »Dramatično društvo« v Salmičevi režiji uprizorilo enodejanko »*Na mostu*« v naslednji zasedbi: E. Kalanova, Gizela Četinova, Miloš Stibler, Vojska, Vinko Vošnjak, Stanko Perc, Videnšek in Tone Grobelnik.

Tudi te predstave Branko Gombač v svoji znani razpravi (Gled. list MGL Celje 1953/54, št. 7 ne omenja.

Kako so se razvijali nadaljnji dogodki v »Dramatičnem društvu«, danes ni mogoče ugotoviti, ker o tem nimamo nobenih podatkov. Iz Salmičevega pasivnega zadržanja pa si lahko ustvarimo precej jasno sliko. *Josip Molek* je bil član ljubljanskega slov. deželnega gledališča do njegovega žalostnega konca. Nastopal je v neznatnih epizodnih vlogah in je spadal v drugorazredno kategorijo ansambla. Kot takega ga je poznal tudi Salmič, zato v njegovih režijah ni maral nastopati. Kljub temu pa mu ni nasprotoval, ker je upošteval položaj, v katerem se je znašel po znanih dogodkih in ljubljanskem gledališču. —

* * *

Sezono 1913/1914 so odprli dne 25. oktobra 1913. I. (Branko Gombač je zapisal v svoji znani razpravi, da je bila otvoritev sezone dne 28. oktobra, kar ni točno.) — Uprizorili so burko v treh dejanjih francoskega komediografa

Thomasa Brandona »Charlejeva tetka« (prevedel Rado Železnik) v režiji Josipa Moleka. — O tej predstavi najdemo v »Slovenskem Narodu« dne 28. X. 1913, št. 248 naslednje poročilo:

Naše »Dramatično društvo« je pričelo v nedeljo z rednimi predstavami. Začelo se je prav kratkočasno, četudi mestoma skoro robato z glumo »Charlejeva tetka«. Režijo je vodil novi skupni mariborsko-celjski režiser g. Molek, bivši član ljubljanskega gledališča. Obenem je nastopil v vlogi dozdevne Charlejeve tetke in lorda Bakbarleya ter si pridobil prav lep uspeh. — Ostala zasedba je bila: Mira Karlovškova (Lucija), Jožica Gregorinova (Ana), Anica Kukovčeva (Versun), dr. Koderman (Chesney), Miloš Stibler (Chesney F.). —

Naslednja predstava je bila dne 9. XI. 1913. 1.: Maks Halbe »Mladost«, drama v treh dejanjih, prevedel Ivan Cankar. Režiser Josip Molek. O tej predstavi nimamo nobenega poročila, ugotovili pa smo naslednjo zasedbo: Ela Kalanova, Jožica Gregorinova, Miloš Stibler, dr. Koderman in Stanko Gradišnik.

Tretja predstava v tej sezoni je bila dne 23. XI. 1913. 1. Uprizorili so burko v štirih dejanjih »Dva srečna dneva«, nemški spisala Franz Schönthan in Gustav Kadelburg, prevedla Minka Govekarjeva. Režiser Josip Molek.

O tej uprizoritvi je pisal »Slovenski narod« dne 27. XI. 1913. 1. med drugim: ... »Igralo se je jako fletno, celo težavni prizori v III. dejanju, kjer se je sukalo kar 17 oseb na našem ozkem odru, so bili izvedeni v splošno zadovoljnost. Letošnjim uprizoritvam se prav dobro pozna skrbno vodeča roka režiserja Moleka.« — Zasedba glavnih vlog: Anica Kukovčeva, Ela Kalanova, Jožica Gregorinova, Vera Založnikova, Marta Hrašovčeva, dr. Koderman, Miloš Stibler, Fedor Gradiščink, Franc Mravljak, Vinko Vošnjak. —

Po zunanjem uspehu in prilično dobrem obisku veseloigre »Dva srečna dneva« je Josip Molek dne 8. XII. 1913. 1. še enkrat poskusil dvigniti repertoar na višjo umetniško raven z uprizoritvijo drame španskega dramatika E. Guimera »V dolini« (prevedel Rajko Perušek). Po tej drami je bil spisano libreto znane D'Albertove opere »Nižava«.

Kljub odlični uprizoritvi, zlasti po izredni umetniški kreaciji Stanka Gradišnika, ki je igral pastirja Menelika, in Ele Kalanove v vlogi Marte, obisk tudi tokrat ni bil dovoljen. — O tej predstavi je »Slovenski narod« dne 18. XII. 1913 poročal: »Slovensko gledališče v Celju«. Na praznik (18. XII.) smo imeli na celjskem slovenskem odru zopet dramo, tokrat prevod iz španščine — trodejanjo »V dolini« — Igralo se je izvrstno, posamezni so se globoko vživeli v svoje vloge in podali tako gledalcem užitek, ki se ga ima drugače redko od diletantov. Osobito velja to za vlogo Marte (Ela Kalanova) in kozarja Menelika (Stanko Gradišnik). Prijetno se opaža sedaj pri naših predstavah skrbna režija. — V ostalih vlogah so nastopili: Fr. Mravljak, Miloš Stibler, Jožica Gregorinova in Vera Založnikova.

Slab obisk pri vseh predstavah v tekoči sezoni je vplival seveda tudi na društveno blagajno in ker je bilo treba mimo drugega skrbeti za redno plačevanje dogovorjenega mesečnega honorarja režiserju Josipu Moleku, se je »Dramatično društvo« pogrezalo v čedalje hujše finančne težave.

O naslednji predstavi, ki je bila že dne 21. XII., je bil Molek prepričan, da bo pritegnila občinstvo, ki bo vendar spet enkrat napolnilo dvorano. Na vseh nemških in avstrijskih odrih so tiste čase z ogromnim uspehom uprizarjali G. Drégelyjevo komedijo v štirih dejanjih »Če frak dobro pristoja« (»Der gut-

Melanija Sernec-Kodrmanova, igralka

Mira Karlovškova, igralka

sitzende Frack«). To uspelo komedijo je za celjsko gledališče prevedel Vinko Vošnjak in je doživela svojo slovensko praižvedbo. Tudi to je bil dogodek, od katerega si je Molek mnogo obetal. Tokrat se v svojem pričakovanju ni zmotil. Dvorana pri peti predstavi v sezoni 1913/1914 »*Če frak dobro pristoja*« sicer ni bila polno zasedena, vendar je bil obisk zadovoljiv. V glavnih vlogah so nastopili: Ela Kalanova, Anica Kukovčeva, dr. Koderman, Stanko Gradišnik, Fran Mravljak in Miloš Stibler. —

Izven rednega društvenega repertoarja je »Dram. društvo« tudi v tej sezoni sodelovalo na Silvestrovem večeru »Čitalnice« dne 31. XII. 1913. l. V režiji Rafka Salmiča so uprizorili enodejanko Koste Trifkoviča »*Gospod nadzornik*«, pri kateri so sodelovali Jožica Gregorinova, Vera Založnikova, Miloš Stibler, dr. Milko Hrašovec, Tone Kurnik in Tone Grobelnik. — (Branko Gombač te uprizoritve v svoji razpravi ne omenja in jo je treba uvrstiti po komediji »*Če frak dobro pristoja*«.)

* * *

Razmeroma dober obisk zadnje predstave je navdal Josipa Moleka z novim pogumom in tvegala je smel poizkus z uprizoritvijo za tiste čase zelo cenjenega nemškega dramatika-naturalista Hermanna Sudermanna drame v štirih dejanjih »*Čast*«. Bila je to že šesta redna predstava v tekoči sezoni in sicer dne 18. I. 1914. l. V svojem poročilu o uprizoritvi je »Slovenski narod« dne 21. I. 1914. l. takoj v začetku ugotovil, da je bila dvorana skoraj prazna, kakor nadaljuje:

Marta Mravljakova, igralka

Ela Kalanova, igralka

»Čast« je polna krasnih, zelo hvaležnih, a tudi jako težkih vlog... V splošnem se mora reči, da so naši diletanti tokrat nudili mnogo več, kot se je sploh v normalnih razmerah moglo od njih pričakovati. Posamezni prizori — tako v 2., 3. in 4. dejanju — so zato zbudili mnogo odkritosrčnega priznanja in so bili izvedeni res tako, da so šli človeku do duše. Občinstvo je vsem sotrudnicam in sotrudnikom odra za velik trud in istinito velik umetniški užitek izvanredno hvaležno.« —

Ti stalni materialni neuspehi, ki so od predstave do predstave vedno huje ogrožali društveno blagajno, so slednjič prisilili Salmiča, da opusti svojo pasivno vlogo v društvu, katerega predsednik je bil končno še vedno on in je bil kot tak odgovoren za delo »Dram. društva«. Treba je bilo skrbeti za kritje finančnih obveznosti, kar pa je postajalo ob minimalnih dohodkih predstav čedalje težje. Odločil se je torej za dejanje, o katerem je bil prepričan, da bo rešilo situacijo, v katero je zabredlo »Dram. društvo«. Z avtoritativno energijo, s katero je v kritičnih trenutkih doslej še vedno uspel, je brezobzirno posegel v repertoarni načrt Josipa Moleka in že 26. I. 1914. l. poroča »Slov. narod«, da bo dne 2. II. 1914. l. sedma predstava »Dram. društva«: »Legionarji« v režiji Rafka Salmiča, ki bo igral tudi Boštjana Ježa.

O tej predstavi beremo v 27. št. »Slov. naroda« z dne 4. II. 1914. l. naslednje poročilo iz Celja:

»Legionarji«. — Dvorana polna do zadnjega kotička. Izvrstna uprizoritev je dobro razpoloženje dvigala od dejanja do dejanja, odobravanja je bilo zlasti

ob nastopih Ježa (R. Salmič) in legionarjev, ki so peli res lepo, toliko, da se je moralo parkrat prekiniti, oziroma ponavljati. Na eni strani Jež in Barba (Ela Kalanova), ki sta skrbela za zabavo, na drugi pa Lavra Rakova (Anica dr. Kukovčeva), Nande Basaj (dr. Brunčko), komisar Brnjač (Stanko Gradišnik) in mestni pisar Rak (M. Stibler). Boljše se teh vlog ni moglo zasesti. Kakor Jež, tako je Lavra s svojo prekrasno in tako naravno pretresljivo igro očarala občinstvo. Škoda, škoda, da oba letos prvič vidimo na našem odru! — (To za Anico Kukovčevu ne velja, saj je doslej nastopala skoraj v vseh predstavah sezone 1913/1914! — Opomba F. G.) — V nedeljo nastopijo Mariborčani z igro »Ubogí možiček«. —

Namen je bil torej dosežen: obisk rekorden — gotovo tudi lep dobiček, ki bo zadostoval za kritje finančnih obveznosti, ki so bile povod za ta energični Salmičev poseg v repertoar tekoče sezone. Toda ne samo to: tudi umetniški uspeh te predstave ni v ničemer zaostajal za uprizoritvami v Molekovih režijah, kar je Salmič dosegel zlasti s tem, da je tudi epizodne vloge zasedel z najboljšimi igralci, ki jih sicer poročevalec Slov. naroda ne omenja. To so bili: Jožica Gregorinova, Fran Mravljak, Danica Mirnikova in Stanko Perc. — Še enkrat pa je bila ta predstava dokaz, kako si občinstvo želi gledaliških iger iz domačega življenja in da je še malo take publike v Celju, ki bi ji bila zahtevnejša dramska dela bolj pri srcu kot takoimenovane »ljudske igre«.

* * *

Sodelovanje med celjskim in mariborskim »Dram. društvom« se je v tej sezoni še poglobilo s tem, da je mariborsko »Dram. društvo« gostovalo v Celju dne 8. II. 1914 z burko »Pred poroko ali Ubogí možiček« nemškega komediografa Walterja Steina. Iz Slov. naroda z dne 10. II. 1914, št. 32 zvmemo, da je bila ta predstava dobro obiskana in lepo sprejeta. Celjani so Mariborčanom vrnili obisk dne 1. marca. Uprizorili so dramo Hermanna Sudermanna »Tiha sreča«, (prevedel Vladimir Levstik). — Celjska uprizoritev te drame je bila dne 8. marca 1914. I. — Slov. narod je o tej predstavi dne 11. III. 1914, št. 57 zapisal: »V nedeljo 8. III. so na našem odru ponovili v Mariboru igrano dramo »Tiha sreča«. Osebjc je bilo isto, samo igralo se je po splošni sodbi slabše ko v Mariboru. Kdo bi pa tudi z veseljem igral, če vidi pred seboj napol prazno dvorano? Prihodnjo nedeljo je benefična predstava režiserja g. Moleka. Želeti je nujno, da vsaj takrat občinstvo našemu marljivemu režiserju napolni dvorano. — V »Tihí sreči« so nastopili: Ela Kalanova, Jožica Gregorinova, Anica Kukovčeva, Danica Mirnikova, Stanko Gradišnik, Fran Mravljak, Miloš Stibler. —

Josip Molek se je poslovil od celjskega občinstva dne 5. III. 1914. Izbral si je igro »Tihotapci« neznanega avtorja, v kateri so nastopili Josip Molek, Stanko Gradišnik, Vera Založnikova, Jožica Gregorinova, Anica Kukovčeva, Ela Kalanova, Danica Mirnikova in Fran Mravljak. — O obisku in uspehu te poslovilne predstave Josipa Moleka nimamo nobenega poročila. —

V dneh 7., 9. in 11. junija 1914 so pod vodstvom Milana Skrbinška gostovali ljubljanski igralci. S tem gostovanjem je bilo zaključeno živahno gledališko življenje zadnjih let v Celju — izbruhnila je svetovna vojna in slovenska beseda, ki je toliko let bodrila brezpravne ljudske množice Celja in njegovega zaledja z odra slovenskega gledališča v Narodnem domu, je utihnila. Oglasila se je ponovno šele v začetku leta 1919, potem ko se je zrušila trhla stavba avstro-ogrskega cesarstva — tokrat z odra do tedaj nemškega mestnega gledališča.

*Stanko Gradišnik (slika iz l. 1909),
režiser in igralec*

*Ivan Prekoršek, odbornik in igralec,
predsednik Dramatičnega društva
od 1918—1935*

Izpolnile so se stoletne sanje celjskih gledališčnikov: postali so lastniki poslopja Mestnega gledališča, s čimer se pričanja novo obdobje celjske gledališke zgodovine. —

* * *

Sezona 1913/1914, s katero se začenja v naslednjih povojnih letih tako plodno sodelovanje med Celjem in Mariborom, je še posebno pomembna zaradi nekaterih samostojnih nastopov posameznih članov »Dram. društva«. Izmed teh je treba omeniti predvsem *gostovanje Rafka Salmiča v Ljubljani na odru Slovenskega deželnega gledališča. S tem gostovanjem je Salmič proslavljal 25-letnico svojega umetniškega delovanja.* »Slovenski narod« je to gostovanje sporočil ljubljanskemu občinstvu dne 24. II. 1914: »Dne 1. III. gostuje kot Blaž Mozol Rafko Salmič, bivši član slovenskega gledališča, režiser, artistični vodja in predsednik slovenskega dramatičnega društva v Celju.« — O gostovanju samem pa je poročal dne 2. III. 1914, št. 49: »Jurčič-Govekarjevi »Rokovnjači« so privabili toliko občinstva višjih in nižjih slojev, da je bilo gledališče razprodano in da se je moralo vrniti mnogo takih, ki niso dobili več vstopnic... Blaž Mozol in Krjavelj sta figuri, ki nam potrjujeta Verovška od njegove najboljše umetniške strani. On igra ta dva junaka kakor nihče drugi. Zelo mikavna zadeva je, lotiti se enega ali drugega in posnemati mojstra. Včeraj je igral Mozola g. Salmič.

Ni bil Verovšek, prav dober Mozol pa je bil vsekakor. Zlasti v pivnici, kjer ga končno ubijejo rokovnjači, se je na široko razmahnil in razigral. Humor je prišel z njim do veljave, postava je bila krepka in resnična v vsi širjavi kmetiške bahavosti, korajže in dobre volje. ... Navdušenja je bilo mnogo, iskreno je pozdravljalo občinstvo gospoda Salmiča. Igralci so dobili tudi par šopkov, g. Salmič pa lovorov venec. Igra je bila dobro naštudirana, izvedba točna.« —

* * *

Mesec dni pred Salmičevim gostovanjem v Ljubljani — dne 1. II. 1914 — zaznamuje tesno sodelovanje med Celjem in Mariborom v sezoni 1913/1914 še eno zanimivo novost za takratno slovensko gledališko dejavnost. Dne 1. februarja l. 1914 je bila na odru mariborskega »Dramatičnega društva« krstna uprizoritev enodejanke »Fred« mladega celjskega kulturnega delavca Vinka Vošnjaka. Izmed mladih, ki so v letih 1912, 1913 in 1914 s posebno vnemo in z vidnimi uspehi nastopali v celjskem javnem življenju, zavzema med vsemi gotovo najvidnejše mesto absolvent ljubljanskega učiteljišča Vinko Vošnjak. Srečujemo ga povsod, kjer je bilo treba prijeti za delo: pri ustanovitvi salonskega orkestra, pri oživitvi Celjskega pevskega društva, kjer je zadnja leta opravljal tajniške posle in nam ohranil izčrpne sejne zapisnike, ki so nam danes edini vir za raziskovanje takratnega celjskega društvenega življenja.

Kakor vsa takratna napredna celjska dijaška generacija, je moral tudi Vinko Vošnjak zapustiti celjsko gimnazijo. Zatekel se je k meščanski šoli v Krško, od koder je potem odšel na ljubljansko učiteljišče. Tu je bil glavni zaupnik Organizacije svobodomiselnega narodno-naprednega dijaštva in navdušen obiskovalec ljubljanskega gledališča. Po opravljeni maturi je kot enoletni prostovoljec odslužil vojaški rok pri artiljerijskem trdnjavskem polku v Pulju ter se po opravljenem oficirskem izpitu vrnil v Celje. Učiteljskega poklica ni nikoli izvrševal. Oče, ki je bil ugleden pekovski mojster in hišni posestnik, mu je prigovarjal, da bi se izučil njegove obrti in postal njegov naslednik, toda nemirni duh mladega Vinka ni bil vnet za tako prozaičen poklic. Z vsem mladostnim elanom se je posvetil društvenemu delu in ker je bil dobro situirani oče uvideven in celo ponosen na sinove uspehe, je Vinko lahko brezskrbno opravljal svoje naloge. Teh pa ni bilo malo. Najbolj ga je mikalo gledališče. Že kot dijak celjske gimnazije se je pridružil takratnemu Dijaškemu gledališču, ki je imelo spočetka svoje prostore v Vošnjakovi hiši (danes Sadje-zelenjava, Stanetova ulica). Že takrat se je ukvarjal s pisanjem gledaliških prizorov, ki so bili uprizorjeni na odru Dijaškega gledališča. Leta 1904 je izšla njegova dodejanika »Dva brata« pod psevdonimom Dečmanov Vinko v mladinskem listu »Zvonček«. —

V zadnjih dveh sezonah »Dramatičnega društva« srečamo Vinka Vošnjaka ponovno kot prevajalca gledaliških tekstov za repertoar celjskega gledališča. O krstni uprizoritvi njegove drame »Fred«, ki je bila v Maribou dne 1. II. 1914 pa je poročal Slov. narod dne 8. II. 1914 št. 28 naslednje: »V nedeljo 1. II. 1914 se je uprizorila izvirna novost »Fred«, dramatska slika v enem dejanju mladega celjskega dramatika Vinka Vošnjaka. . . Motiv igre ni popolnoma izviren, a predelan je celotno spretno in ponuja obilo krepkih dramatskih prizorov. Nekoliko vprašanj nam ostaja v sliki nejasnih npr. kako je vedel oče Andre za razmerje Alice s Fredom in s kakim namenom mu je vzel ljubico. Oče Andre nastopa kot dober in značajan človek, ki bi zaslužil več obzirnosti in ljubezni od sina in

žene, sedaj pa ne moremo odпустiti strastnemu in potratnemu Fredu one surovosti, s katero govori in deluje zoper lastnega očeta in s katero je pričel, da skali lepi mir v očetovi hiši. Misel, da je mlada kri nepremagljiva, nam zveni prečesto in neprijetno iz igre... Občinstvo ni odreklo priznanja.« —

Po končani vojni je stopil Vinko Vošnjak v takratno jugoslovansko vojsko in postal aktiven oficir. Umrl je kot kapetan dne 20. maja leta 1926 v Beogradu na posledicah operacije na srednjem ušesu, star komaj 36 let (rojen je bil v Celju dne 24. decembra l. 1890). — Prepeljali so ga v Celje, kjer je pokopan na bivšem slovenskem okoliškem pokopališču (danes Golovec). —

Slovenski dramski leksikon Viktorja Smoleja (založba MGL Ljubljana) leta 1961 (I. del) in 1962 (II. del) Vinka Vošnjaka ne omenja, zato naj se na tem mestu spomnimo tega navdušenega, prezgodaj umrlega gledališkega entuziasta. —

* * *

Dne 19. aprila 1914. l. je bila v Mariboru pod pokroviteljstvom Zgodovinskega društva proslava 500-letnice ustoličenja zadnjega koroškega vojvode. Za nas je ta proslava posebno pomembna in zanimiva, ker se je na njej spet dokumentiralo sodelovanje med Celjem in Mariborom. Glavni točki na tej proslavi sta bili: 1. dr. Antona Schwaba spevoigra v dveh dejanjih »Knez Volkun« (besedilo Antona Aškerca) in 2. uprizoritev 5. dejanja Jurčič-Levtikovega »Tugomera« v izvedbi mariborskega »Dramatičnega društva«. — Za zgodovino celjskega gledališča je mariborska uprizoritev »Tugomera« posebno pomembna zato, ker sta v dveh glavnih vlogah nastopila dva člana celjskega gledališča: v vlogi Gerona dr. Karel Koderman, prva Vrza v slovenski gledališki zgodovini pa je bila igralka celjskega »Dram. društva« Ela Kalanova. — O tem velikem gledališkem dogodku beremo v Slov. narodu z dne 21. IV. 1914 št. 89. naslednje: »Kaj naj zapišemo o premieri našega »Tugomera«? Mesto Branibor nas je pozdravilo, ko se je dvignil zastor. Bil je krasen, nepozaben vtis. V čast naj si štejejo diletantje, ki so sodelovali pri prvi uprizoritvi »Tugomera«, v čast tembolj, ker so vlili v srca tisoč in več gledalcev ono navdušenje, ki ga ne bo pozabil nihče izmed nas... Skoraj vse glavne osebe nastopajo v V. dejanju poleg množice vojakov in Braniborcev. Če jim čestitamo k uspehom, ne smemo zlasti tega prezreti, da je gospa dr. Kalanova (iz Celja) šele predzadnji dan sprejela težavno vlogo Vrze, ker je domača moč zbolela.« —

Ko je Ela Kalanova dne 1. decembra l. 1960 umrla in sem v njen spomin napisal nekrolog in ga objavil v »Celjskem tedniku«, mi je bivši dolgoletni predsednik Dramatičnega društva Ivan Prekoršek dne 10. XII. 1960 pisal pismo, s katerim se mi zahvaljuje za objavljeni nekrolog. Med drugim mi v tem pismu piše tudi naslednje: »Ko sem stal ob njenem grobu, so se razpletali pred menoj v življenju večno nepozabni prizori naših vaj na mrzlem gledališkem odru — večer za večerom, teden za tednom, leto za letom. Ljubezen do domovine in slovenske besede je bila tem herojem dela in žrtev tedaj skozi desetletja vodnica in edina plačnica... 19. aprila l. 1914 smo v strahu in napetosti težko čakali, da čujemo iz Maribora preroške besede Tugomerove babice stare Vrze, ki jih je na mariborskem odru govorila tedaj nam vsem v opomin in spodbudo igralka celjskega »Dramatičnega društva« Ela Kalanova. Prerokba se je izpolnila, minilo je 46 let in ugansilo je tudi življenje prve slovenske Stare Vrze —

*Miloš Stibler v vlogi Martinka Spakca
v Desetem bratu*

*Rafko Salmič kot Boštjan Jež
v Legionarjih*

Ele Kalanove. — Ta veliki prizor iz naše vere v Vrzino prerokbo mi je vstal pred očmi ob njenem grobu, pa čutim za svojo dolžnost, da ga Tebi kot čuvarju slovenskega gledališča v Celju v tej zvezi s svojo besedo posredujem. —

* * *

Kakor smo omenili, je bil na proslavi 500-letnice zadnjega ustoličenja koroških vojvod uprizorjen v Mariboru tudi Aškerčev »Knez Volkun«, ki ga je uglasbil dr. Anton Schwab. Dne 25. aprila l. 1914 je Slov. narod poročal: »Slavnost ustoličenja koroških vojvod se bode vršila tudi v Celju v istem velikanskem obsegu kakor v Mariboru. Nedelja dne 17. maja se je določila za to slavnost... Velikanski uspeh, ki ga je dosegel v Mariboru »Volkun« s pevskimi točkami domačega celjskega skladatelja dr. Schwaba, bo pač že sam na sebi privabil v Celje na stotine tujcev.« — Do te prireditve pa kljub ogromnemu zanimanju vsega celjskega zaledja ni prišlo, ker so se med tem v CPD zgodili nelepi dogodki, ki jih je povzročil proti dr. Schwabu učitelj Ciril Pregelj. Šlo je za mesto društvenega pevovodje. Na vaji za nameravano celjsko uprizoritev »Kneza Volkuna« je prišlo do ostrega konflikta med dr. Schwabom in učiteljem Pregljem, ki je trdil, da ima za pevovodjo ustrežnejšo glasbeno izobrazbo kot dr. Schwab, ker je v šolskem letu 1912/1913 absolvirjal na dunajski Akademiji za glasbo in gledališko umetnost strokovni tečaj, zato si lasti pravico, da pre-

*Rafko Salmič kot Krjavelj
v Desetem bratu*

*Rafko Salmič kot Blaž Mozol
v Rokovnjačih*

vzame mesto društvenega pevovodje. — Ne bomo se spuščali v podrobnosti te nelepe afere, ki je bila vzrok, da do celjske proslave nikoli ni prišlo. »Slovenski narod« z dne 6. maja 1914 št. 102 je v dopisu iz Celja sporočil, da so okrog celjske proslave 500-letnice ustoličenja nastopile neljube »težkoče«, zaradi katerih je proslava preložena na jesen. Jeseni pa je izbruhnila vojna in tako do celjske proslave ni nikoli prišlo. — Večina članov CPD in Dramatičnega društva je morala obleči vojaško suktnjo in oditi v boj »za blagor očetnjave«. Dvorano Narodnega doma je zasedlo vojaštvo in treba je bilo čakati štiri leta, da je celjsko gledališko življenje ponovno zaživelo. Po zlomu avstro-ogrskega cesarstva (l. 1918) so se začeli vračati člani Dramatičnega društva, ki so preživeli štiri vojna leta na fronti, v ujetništvu ali v zaledju. Nekje na italijanski fronti ob Piavi je našel svoj grob celjsko-mariborski režiser iz sezone 1913/1914 Josip Molek.

V Celju so prevzeli oblast doslej brezpravni Slovenci in tako je prešlo tudi poslopje mestnega gledališča z vsem svojim bogatim inventarjem v slovenske roke. — Da bi imeli za reševanje raznih gledaliških problemov pri politično-upravnih organih organizacijo, ki bi bila nekakšna uprava gledališča, so dne 30. decembra leta 1918. ustanovili naslednje začasno vodstvo celjskega gledališča:

Vera Založnikova igralka
Dram. društva in avtorica
mladinskih iger

Dr. Anton Schwab, skladatelj spevoigre
»Knez Volkun«

predsednik: *Mirko Gruden*, bančni ravnatelj;
intendant: *Rafko Salmič*;
tajnik in arhivar: *Ivan Prekoršek*;
odborniki: *Mirko Meglič*, *Franc Jurman*, *dr. Štefan Sagadin*, *dr. Ernest Kalan*, *Ela Kalanova* in *Jožica Gregorinova*. —

To začasno vodstvo je dne 19. februarja 1919. leta zamenjal novi odbor Dramatičnega društva. Njegov predsednik je postal *Ivan Prekoršek*, ki je to funkcijo obdržal vse do leta 1935, ko je gledališče prevzela pod režimom JRZ mestna občina. Ta je imenovala za ravnatelja gledališča prosvetnega referenta občinskega odbora, veroučitelja *Franca Lukmana*, ki je to službo opravljal vse do leta 1941.

* * *

Ker so se člani Dramatičnega društva le počasi vračali, je bilo jasno, da ne bo mogoče tako hitro sestaviti igralskega ansambla, s katerim bi mogli naštuudirati primerno dramsko delo za slavnostno otvoritev prve sezone v zdaj slovenskem mestnem gledališkem poslopju, zato so se odločili, da povabijo Hrvatsko kazališče iz Zagreba, ki naj bi gostovalo v Celju še leta 1918. Najpozneje v prvi polovici februarja 1919. leta pa bo prav gotovo mogoče pričeti z lastnim ansamblom prvo sezono v zdaj slovenskem mestnem gledališkem poslopju.

Hrvatsko kazališče iz Zagreba je gostovalo v Celju dne 14. decembra l. 1918. Uprizarili so Nušičevega »Kneza od Semberije« v režiji dr. Branka Gavelle in Josipa Evgena Tomiča komedijo v 3 dejanjih »Novi red« v režiji Josipa Bacha. —

Rafku Salmiču se je posrečilo uresničiti svoj načrt in tako je prišlo do prve slovenske predstave v celjskem mestnem gledališču dne 1. februarja l. 1919. V nabito polnem gledališču so uprizorili Govekarjeve »Legionarje«. Repriza je bila 2. februarja prav tako v razprodanem gledališču. — Omeniti moramo, da je pri prvi predstavi 1. in 2. februarja l. 1919, ki jo je uprizoril Salmič z lastnim ansamblom, nastopilo nekaj novih članov, ki so bili v poznejših sezonah stebri slovenskega gledališča v Celju. Ferdinanda je igral *Adolf Pfeifer*, ki je bil v poznejšem obdobju eden najpomembnejših celjskih gledališchnikov pred drugo svetovno vojno, v vlogi Lavre pa je v Celju prvič nastopila *Angela Vorbachova* (pozneje poročena Sadarjeva). —

Po »Legionarjih« se je v režijah Stanka Gradišnika, Josipa Povheta k. g., dr. Vladimira Brezovnika in Vere Založnikove razvila živahna gledališka dejavnost, ki pa je bila po svojem repertoarju brez načrta in brez pravega koncepta. Posamezni režiserji so si vsak po svojem okusu izbirali dela, ki so jim nudila možnost, da se z njimi uveljavijo. —

V sezoni 1919/1920 je postal ravnatelj celjskega gledališča *Milan Skrbinšek*. Z njim se začne pomembno, dasi kratko razdobje celjske gledališke zgodovine, razdobje, ki je resno stremelo za profesionalizacijo, za kar pa takratne razmere še niso bile zrele. Treba je bilo še mnogo trdega, požrtvovalnega dela in šele po drugi svetovni vojni, ko si je slovenski narod priboril svobodo in lastno državo v okviru federativne socialistične Jugoslavije, smo končno dosegli, za čemer so strele vse gledališke generacije od leta 1849 naprej — *slovensko poklicno gledališče v Celju*. —

La dernière saison théâtrale de la Société dramatique de Celje 1913/14

La société dramatique de Celje avait, depuis sa fondation en 1911, des rapports étroits avec le théâtre central de Ljubljana, et surtout avec la Société dramatique de Maribor qui venait donner des représentations à Celje et avec laquelle elle partageait, au cours de la dernière saison théâtrale avant la première guerre mondiale, le metteur en scène Josip Molek. Cet homme de théâtre dont la qualité principale était l'application, ancien comédien du théâtre de Ljubljana, désirait relever le niveau artistique du programme (*Halbe, Sudermann*), mais il n'y arrivait pas à cause des conditions de travail assez défavorables (l'abstention du président de la société *Rafko Slamič*, metteur en scène et acteur, le peu d'intérêt du public, les difficultés financières, l'époque à la veille de la guerre etc.). L'auteur parle aussi de *Vinko Vošnjak*, auteur dramatique plein de promesses, traducteur et organisateur théâtral; pour finir il mentionne encore la participation de quelques acteurs connus de Celje à la représentation du cinquième acte de *Tugomer de Jurčič et Levstik à Maribor*.